

**FRAZEOLOGIZMLAR ORQALI MILLIY XARAKTER VA
MENTALITETNING NAMOYON BO'LISHI: INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI
MISOLIDA**

Boboxonov Muxammadaziz Shavkatovich

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, Magistratura Xorijiy til va adabiyoti (ingliz tili) yo'nalishi 2-bosqich magistranti

muhammad7110560@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarida qo'llaniladigan frazeologik birliklar orqali milliy xarakter va mentalitetning qanday ifodalanishi tahlil qilinadi. Frazeologizmlar – bu xalqning tarixiy tajribasi, dunyoqarashi va hayot falsafasini o'zida aks ettiruvchi til birliklaridir.

Til har bir millatning ruhiy olamini namoyon etadi. Shu bois frazeologizmlarni solishtirish orqali xalqning fikrlash tarzi, qadriyatlari va ijtimoiy xatti-harakatlariga doir qimmatli ma'lumotlar olinadi. Bu jihatdan frazeologiya – lingvokulturologiyaning asosiy tadqiqot obyekti hisoblanadi.

Maqolada ingliz va o'zbek tillaridan olingan turli mavzulardagi frazeologik birliklar (mehnat, aqlli bo'lish, omad, yurak, qo'rquv, jur'at) misolida milliy xarakter va mentalitet farqlari ko'rsatib beriladi.

Tadqiqot natijalari ingliz va o'zbek tillarining frazeologik tizimida mavjud o'xshashliklar va farqlar orqali milliy o'zlikning qanday namoyon bo'lishini aniqlaydi.

Kalit so'zlar. Frazeologizm, milliy xarakter, mentalitet, lingvokulturologiya, ingliz tili, o'zbek tili, til va madaniyat.

Abstract

This article analyzes how national character and mentality are expressed through phraseological units used in English and Uzbek. Phraseologisms are language units that reflect the historical experience, worldview and philosophy of life of the people.

Language reflects the spiritual world of each nation. Therefore, by comparing phraseologisms, valuable information is obtained about the way of thinking, values and social behavior of the people. In this regard, phraseology is the main object of research of linguoculturology.

The article shows the differences in national character and mentality using the example of phraseological units on various topics (work, be smart, luck, heart, fear, courage) taken from English and Uzbek.

The results of the study determine how national identity is expressed through the similarities and differences in the phraseological systems of English and Uzbek.

Keywords. Phraseologism, national character, mentality, linguoculturology, English language, Uzbek language, language and culture.

KIRISH

Til har bir millatning madaniyati, tafakkuri va hayot tarzi bilan bevosita bog‘liq. Ayniqsa, frazeologizmlar milliy tafakkurning ko‘zgusi hisoblanadi. Har bir xalq o‘zining tarixiy, diniy, ijtimoiy tajribasiga asoslanib, hayotiy holatlarni frazeologik shakllarda ifodalagan.

O‘zbek xalqida “ko‘ngli ko‘p”, “qalbi toza”, “qo‘l ochdi”, “yerga qaramadi” kabi ifodalar ko‘proq ijtimoiy xulq, saxiylik, g‘ururga urg‘u bersa, ingliz tilida esa “cold feet”, “break the ice”, “pull someone’s leg” kabi iboralar ijtimoiy muloqot, hazil-mutoyiba va ijtimoiy psixologiyani ifodalaydi.

Frazeologizmlar orqali xalqning qadriyatlar tizimi, dunyoni qanday qabul qilishi, jamiyatdagi o‘zaro munosabatlarga bo‘lgan yondashuvi aniqlanadi.

Shu bois ushbu maqola ingliz va o‘zbek tillarining frazeologik tizimi orqali milliy mentalitetning qanday namoyon bo‘lishini ochib berishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Lingvist olimlar – B. A. Larin, A. Kunin, V. Mokiyeenko, Sh. Rahmatullayev va D. Normurodovlarning ishlarida frazeologizmlarning lingvokulturologik mohiyati chuqur tahlil qilingan. Ayniqsa, A. Kunin ingliz frazeologiyasining semantik tuzilmasini tahlil qilgan.

O‘zbek tilshunosligida Sh. Rahmatullayev frazeologik birliklarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima qilmaslik kerakligini, ularni milliy ruhda tushunish zarurligini ta’kidlagan.

Til va madaniyat o‘zaro uzviy bog‘liqligini ko‘rsatgan zamonaviy lingvokulturologik tadqiqotlar (masalan, E. Vereshchagin va V. Kostomarovlarning ishlari) frazeologizmlarni madaniyat kontekstida talqin qilishni tavsiya etadi.

Shu nuqtai nazardan, ingliz va o‘zbek frazeologizmlarini solishtirish orqali til orqasidagi xalq ruhiyati, axloqiy-me’yoriy qadriyatlar va milliy xarakterni tahlil qilish imkoniyati ochiladi.

Maqolada qiyosiy-lingvistik va lingvokulturologik tahlil usullari qo‘llanildi. Ingliz va o‘zbek tillaridan olingan 100 dan ortiq frazeologik birliklar tematik guruhlariga ajratilib, ularning semantik tahlili o‘tkazildi.

Tematik guruhlar quyidagicha ajratildi: 1) Emotsional holat (qo‘rquv, jur‘at), 2) Aql-idrok, 3) Ish va mehnat, 4) Ijtimoiy munosabat, 5) Omad va muvaffaqiyat.

Har bir guruhda har ikki tilga xos frazeologizmlar qiyoslab o‘rganildi. Ularning obrazlilik, metaforik ifodasi, tarkibidagi madaniy komponentlar va ideologik mazmuni tahlil qilindi.

Tahlil natijalariga asoslanib, frazeologizmlarda ifodalangan milliy xarakter elementlari (masalan: jur‘at, sabr-toqat, hazilkashlik, pragmatizm) aniqlashtirildi.

NATIJARLAR

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, o‘zbek tilidagi frazeologizmlar ko‘proq hissiy-emotsional boylikka, ijtimoiy munosabatlarga va axloqiy qadriyatlarga yo‘naltirilgan. Masalan: “ko‘ngli sinmoq”, “boshi osmonga yetmoq”, “peshonasiga yozilgan” – taqdir, hissiyot va qadriyatga bog‘liq.

Ingliz tilidagi frazeologizmlar esa ko‘proq harakat, muloqot, individual qaror va ijtimoiy pragmatizmni ifodalaydi: “hit the nail on the head”, “keep your chin up”, “bark up the wrong tree”.

Mentalitet farqi shundan iboratki, o‘zbek xalqida frazeologizmlar orqali jamoatchilik, ichki sabr, va hayot sinovlariga bo‘ysunish motivlari kuchli; ingliz tilida esa mustaqillik, harakatga da‘vat, iroda va realikka urg‘u beriladi.

Biroq, ikki til frazeologiyasida ham umumiyliklar mavjud: masalan, “ko‘zni ochmoq” va “open one’s eyes” (haqiqatni anglash), “yuragi orqaga tortdi” va “lost heart” (qo‘rquv), bu holatlar umuminsonga xos psixologik holatlarni ifodalaydi.

1-jadval. Ingliz va o‘zbek frazeologizmlarida milliy xarakterning aks etishi

№	Mavzu	O‘zbekcha frazeologizm	Inglizcha frazeologizm	Aks etgan milliy xususiyat
1	Jur‘at va qo‘rquv	Yuragi orqaga tortdi	Lose heart	Emotsional holat, ehtiyotkorlik
2	Omad va taqdir	Peshonasiga yozilgan	Written in the stars	Taqdirdan rozi bo‘lish / ishonch
3	Muloqot va yaqinlik	Ko‘nglidan joy oldi	Win someone’s heart	Ijobiy muloqot, mehr-oqibat
4	Hazil va kulgu	Tilini tishladi	Bite one’s tongue	Odob, nazokat / ijtimoiy muvozanat

№	Mavzu	O‘zbekcha frazeologizm	Inglizcha frazeologizm	Aks etgan milliy xususiyat
5	Mehnat va harakat	Qo‘l qovushtirib o‘tirmadi	Roll up one’s sleeves	Ishchanlik, amaliy yondashuv
6	Aql-idrok	Ko‘zi ochildi	Open one’s eyes	Anglash, fikr o‘zgarishi
7	Saxiylik va bag‘rikenglik	Qo‘l ochdi, Ko‘ngli keng	Open-handed, Big-hearted	Mehmondo‘stlik, saxiylik
8	Ogohlantirish	Og‘zidan olov chiqdi	See red	Emotsional reaksiyalar
9	Hayrat yoki qo‘rquv	Ko‘zi koptokday bo‘ldi	Eyes popped out	Kuchli ta’sirga javob
10	Iroda va qat’iyat	Boshi osmonga yetdi	Over the moon	Muvaffaqiyatdan quvonch

XULOSA

Frazeologik birliklar xalq tafakkurining konsentratsiyalashgan shakli sifatida milliy xarakterni chuqur aks ettiradi. Ular orqali xalqning hayotga bo‘lgan qarashi, qadriyati va dunyoqarashi namoyon bo‘ladi.

O‘zbek tilida frazeologizmlar ko‘proq ruhiy holat, axloqiy munosabat va qadriyatlarni aks ettirsa, ingliz tilida ular faoliyat, ijtimoiy harakat va pragmatizmga yo‘naltirilgan.

Bu farqlar xalq mentalitetidagi asosiy jihatlarni anglashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, frazeologizmlarning qiyosiy tahlili tarjima ishlarida, madaniyatlararo muloqotda va xorijiy til o‘rgatishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Tavsiya sifatida, til o‘rganish jarayonida frazeologik birliklarga alohida e’tibor qaratish, ularning madaniy asoslarini chuqur tushunishga xizmat qiluvchi darsliklar va lug‘atlar yaratish taklif qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Kunin A.V. “Kurs frazeologii sovremennogo angliyskogo yazyka”. – M.: Vysshaya shkola, 1996.

2. Rahmatullayev Sh. “O‘zbek tilining frazeologik lug‘ati”. – Toshkent: O‘qituvchi, 1983.
3. Mokiyenko V.M. “Russkaya frazeologiya”. – SPb., 2005.
4. Vereshchagin E.M., Kostomarov V.G. “Yazyk i kultura”. – M.: Indrik, 2005.
5. Abdulxayev D. “Frazeologizmlarning lingvokulturologik xususiyatlari”. – Filologiya fanlari nomzodi diss., 2018.
6. Cambridge Idioms Dictionary. Cambridge University Press, 2021.

